

Yulian Zhiliev

(Bulgaria, Sofia, Technical University)

The Artist Vanya Decheva (The Unforgettable Daughter)

Abstract: This paper commemorates the life and artistic legacy of Vanya Decheva (1926–2016), daughter of the distinguished Bulgarian landscape painter Danaïl Dechev. Often referred to as “*la femme terrible* of Bulgarian painting”, she became known for her remarkable presence in art exhibitions across Europe from the 1960s onward.

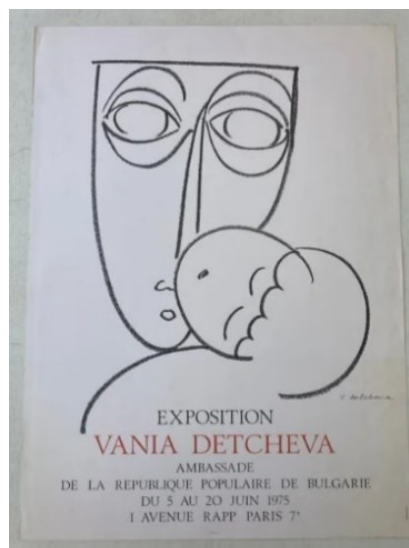
Юлиан Жилиев

(България, София, Технически университет)

Художничката Ваня Дечева (Незабравимата дъщеря)

Ваня Дечева (снимка)

Афишът за изложбата на Ваня Дечева в Париж,
1975, отпечатан от галерия Maeght

Ваня Дечева е родена на 28 ноември 1926 г. в Пловдив в семейството на художника Данаил Дечев и съпругата му Карамфила Василева-Дечева. Тя е първата им дъщеря. Ранното ѝ детство преминава в Пловдив; през 1939 г. семейството се премества в София и Ваня продължава образованието си в Първа софийска девическа гимназия. След дипломирането си постъпва в Художествената академия, в класа по живопис на проф. Дечко Узунов. За този период от живота на семейството, за евакуацията им в Разград, родния град на Данаил Дечев, по време на бомбардировките на София, за връщането на майка ѝ в София, за да прибере (по-точно – да спаси) картините на Данаил Дечев след голямата бомбардировка на 10 януари 1944 г., са съхранени спомени, разказвани от Карамфила Дечева и записани от Ваня.

От времето на завършване на Художествената академия разполагаме с портрет на Ваня Дечева, рисуван от Давид Перец, както и със снимка на студентите на проф. Дечко Узунов от „випуск 1948 г.“, на която наред с Ваня са разпознати още Магда Абазова, Дешка Кунчева, Величко Койчев, Мария Столарова, Ангел Ангелов, Иван Влаев, Атанас Нейков и Генко Генков, в наскоро издадения албум за когото снимката е публикувана. (Генков/Genkov 2023: 283)

Творчеството на Ваня Дечева от края на 50-те и 60-те години на XX в. е сравнително добре познато и документирано покрай първите ѝ изяви в общи и индивидуални изложби и съвременните отзиви за тях. Участието ѝ в Първото международно биенале на младите художници в Париж (1959), заедно с Димитър Остоич (комисар), Георги Божилов, Владимир Гоев, Величко Минев, Христо Нейков и Тодор Панайотов (от българска страна), както и разминаващите се естетически виждания в контекста на идеологическото противопоставяне между Изтока и Запада, са прецизно изследвани от Ирина Генова (Генова/Genova 2021: 114).

В частта от книгата си „Летопис на едно драматично десетилетие“, озаглавена „Преоткриване на забравените народни традиции: чарът на родопските тъкани“, Димитър Аврамов пише:

Интересно е, че по това време една група млади жени-живописки се насочваха към подобни търсения. Това бяха **ВАНЯ ДЕЧЕВА, ЛИКА ЯНКО, МИМИ ВЕСЕЛИНОВА, ЖЕНИ МЕХАНДЖИЙСКА, РАЙНА ВУНЧЕВА, СЛАВКА ДЕНЕВА, ОЛГА ВЪЛНАРОВА** и др. Те всички идеха от София и прекарваха – коя с по-голям, коя с по-малък успех – известно време през годината в Родопите (Аврамов/Avramov 1994: 163).

Авторите на статии и репортажи, нерядко в духа на времето, поставят неочаквани акценти върху работата на Ваня Дечева от този период или я оценяват с несвойствени за изкуството критерии. Във вестник „Народна култура“ (от 1959 г.), където е репродуцирана нейна картина („Малката Хакиме“), художникът Антони Дяков възторжено приветства изложбите на Мана Парпулова и на Ваня Дечева – „първите истински изложби в този край (Родопите)“ – и изтъква уменията на двете художнички да

предразположат населението към себе си, да преодолеят у него страха му от „черната магия“ на графиката, да проникнат до сърцата на хората и да разбият религиозния предразсъдък на мохамеданите, че не трябва да се изобразяват човешки същества...

Към този „психологически баланс“ авторът добавя и количествен –

за по-малко от три месеца над триста картини и рисунки (Дяков/Dyakov 1959).

Отново във в. „Народна култура“ изкуствоведът Атанас Божков дава за пример на всички млади живописци, скулптори и графици

смелите прояви на художници като Атанас Пацев, Ваня Дечева и Мана Парпулова, които посветиха немалко време на изучаване живота на трудещите се в Източните Родопи и уредиха пред техния поглед своите изложби... (Божков/Bozhkov 1960).

Би било далеч по-голяма смелост да се вярва, че подобни похвали, съответстващи на тогавашния партийен повик за „действен контакт с живота на народа“, са могли да окуражат някого.

Първата самостоятелна изложба на Ваня Дечева през 1962 г. привлича вниманието и на литературния и художествен критик Борис Делчев, който отбелязва, че „най-добри-

те ѝ работи са изградени монументално и излъчват една багрена звучност, която е едновременно и много национална, и много лична...“. И завършва отзива си с убеждението, че

изложбата на Ваня Дечева е безспорно завоевание, което не може да не изпълни с радост ценителите на младото българско изкуство (Делчев/Delchev 1962).

И все пак като че ли е трябвало да минат още няколко години до втората ѝ самостоятелна изложба през 1968 г., за да може художествената ни критика чрез Максимилиан Киров – с пространна статия в сп. „Изкуство“ (Киров/Kirov 1968), и най-вече чрез Ирина Михалчева – с отзив във в. „Народна култура“ (Михалчева/Mihalcheva 1968), и Димитър Аврамов – с текст във в. „Литературен фронт“, недвусмислено открояващ „смелостта и сигурността, с които художничката се движи по един път, нелишен от опасности“, при това с „една почти необикновена за женския темперамент простота, сила и монументалност на израза“ (Аврамов/Avramov 1968), аналитично да вникне и безапелационно да утвърди едно действително събитие и запомнящо се присъствие в българското изобразително изкуство. Но вместо да цитирам целия превъзходен текст на Димитър Аврамов, ще се спра само на едно заглавие на картина от Ваня Дечева от цикъла „Добруджа“, коментирана от Ирина Михалчева по следния начин:

Обобщените криви линии, изведени до параболи, затварят кръговия ритъм от широките набраздени площи. Всичко сякаш се завърта около сърцето на земята, набъбнала от плод, около някакъв център, който пулсира. Така е разкрита висшата хармония в природата и новата поезия в съвременния български пейзаж. С подобни обобщения, стигащи до символи, се характеризират и творбите от цикъла „Родопи“ [...]

Впрочем И. Михалчева неслучайно не посочва заглавието на тази добруджанска картина, а то е „Новата поезия на машините“ и в която – чудно или не – не се вижда никаква машина, само суровите елипси на набраздена шир. Подобна „де-машинизация“ на иначе добре познатия индустриален или земеделски пейзаж разкрива по-различна чувствителност към земята – отново върната на природата, но култивирана и одухотворена, с една нова символна геометрия на формите, без да е загубила първичната си мощ.

Своеобразна равностойка на този интензивен период на новаторски търсения и пластични решения в моделирането на материята и обемите, в изразността и колорита на творбите, можем да намерим в краткия отзив на Аксиния Джурова за изложбата на Ваня Дечева в Париж през 1975 г.

Съставена от графики и рисунки, обхващащи няколко тематични цикъла: „Българско средновековие“, „Българско възраждане“, „Родопски мотиви“ и „Терени“ [...] идеята и внушението се извежда и постига чрез акцентиране на вниманието върху основните образи и предмети – отбелязва авторката. Те са представени обикновено самостоятелно в изчистени композиции и носят идеоматичното значение на средновековния и възрожденския знак-символ. В тези творби именно художничката ни се представя в една нова за нас светлина. (Джурова/Dzhurova 1975)

Според друг, още по-лаконичен и непреувеличен отзив, дошъл от неустановен източник отвъд Ламанша:

За качеството на нейното изкуство достатъчно говори фактът, че афишът за експозицията е отпечатан от най-голямата галерия за модерно изкуство – „Маг“

(*Maeght* – има се предвид едноименната фондация, галерия и реномирано издателство на печатни произведения в тази област).¹

Няколко думи и за последния съпруг на Ваня Дечева, майстора на витражи Бернар Ален, с когото имат немалко съвместни творби и при когото българската художничка от 1973 до 1977 г. учи „Стъклопис“ във Висшата национална школа по изящни изкуства (ENSBA) в Париж, където Бернар Ален е преподавател между 1969 и 1985 г. Още през 1958 г. той създава и държи собствено ателие, като е работил *за* или *със* редица известни художници. В едно интервю с Бернар Ален, взето от изкуствоведа Оливие Ипсилантис през октомври 1997 г. и качено неотдавна в собствения му сайт², майсторът витражист последователно разказва за работата си с Анри Матис в т.нар. „Параклис на Матис“ във Ванс, уникално творение на художника, смятано за венец на творчеството му, с художника Леон Зак (брат на философа Семьон Франк) в църквата „Нотр-Дам-де-Повр“ в Иси-ле-Мулино³, с Жан Базен в парижката църква „Сен Северен“⁴, с Жан Льо Моал в катедралата „Сен Венсан“ в Сен Мало. По повод 50-годишнината от обновяването на катедралата общото им дело е наречено „скъпоценност“, „най-големият съвременен витражен ансамбъл“, „блестяща манифестация на успешното въвеждане на модерността в древно-то наследство, без да се отнема нищо от сакралния характер на мястото“.⁵

Междувременно – през 70-те, 80-те и 90-те години – Ваня Дечева изпробва нови техники и формати – акварел, пастел, мастило, създавайки серии пейзажи и абстрактни композиции, графични творби, стъклописи, литографии, пана и гоблени. За съжаление, информацията у нас за творчеството ѝ през тези десетилетия е доста оскъдна. Разделът „Хроника“ на сп. „Изкуство“ съобщава за уредената през 1979 г. изложба (рисунки, картини, гоблен и витраж) на българската художничка Ваня Дечева в Шатору (Франция). Под снимка от откриването на събитието са цитирани и отзиви от френската преса:

Живописните ѝ платна привличат най-вече с ефектите на светлината и с представянето на пейзажа като игра на противопоставящи се цветове. Едно чувствително и пропито с лиризъм изкуство...

И друг:

това е една забележителна изложба, оригинална, разнообразна и пълна със свежест, която свидетелствува за голямото дарование на Ваня Дечева.⁶

Според един неререфиран списък, оставен ми на разположение по-скоро заради любопитството, отколкото заради изброителната му стойност, подкрепена с немалко отличия и награди, художничката е организирила индивидуални експозиции (освен в Шатору) в Цюрих (1981) и Воклюз (1983). Участва всяка година между 1976 и 1998 г. в международни изложби и салони на изкуствата в Париж, Кан, Довил, Ипр, Брюж, Шоле, Компьен, Рим, Лондон, Базел, Барселона и пр. Нейни картини, стъклописи, пана и гоблени има в държавни и частни колекции в България, Франция, САЩ, Италия, Австрия, Швеция, Норвегия, Холандия, Русия, Куба, Египет, Иран, Венецуела, Колумбия, Великобритания,

¹ <https://www.lasseron-associes.com/actualite/5575>

² <https://zakhor-online.com/2023/01/> Тук е публикувано и интервюто му в 4 части с художничката Ваня Дечева.

³ <https://journals.openedition.org/insitu/5427>

⁴ https://www.flickr.com/photos/sheepdog_rex/38243738524/in/photostream/

⁵ <https://cathedralesaintmalo.fr/les-vitraux/> „Една скъпоценност с авторството на Жан Льо Моал и Бернар Ален“. За катедралата в Сен Мало Ваня Дечева и Бернар Ален създават серия проекти за многоцветни витражи, част от които са реализирани.

⁶ Сп. *Изкуство*, 1979, № 8, с. 50. (Sp. *Izkustvo*, 1979, № 8, s. 50.)

Швейцария, Белгия и др. Разполагам и с нейни непубликувани записки, мисли и импресии от пътувания до различни места по света, озаглавени „Ненарисуваните картини“; текстът с обем около 60 страници препраща и към някои „нарисувани“ (от сериите „Карибите“, „Сицилия“ или „Тропическа гора“), които се появяват с името ѝ Vanya Datcheva на отделни аукциони в интернет. Всъщност най-малко очакваното у нас „осветляване“ на творчеството ѝ дойде през 2014 г. не от медиите или от специализираната периодика, а от френски сайт, обявяващ разпродажба на произведения на изкуството от парижкото ѝ ателие в следния ред:

1) „Картини на Данаил Дечев“ (собственост на Ваня Дечева);

2) „Творби на Ваня Дечева“;

3) „Проекти за витражи за катедралата в Сен Мало от Ваня Дечева и Бернар Ален“.⁷

Чрез една „виртуална галерия“⁸ организаторите са направили възможно предварително да се видят всички творби експонирани, а на друга страница – и резултатите от проведенния търг.⁹

Не по-малко интересно в този сайт е представянето на българската художничка. Освен познатите вече редове от запазения у мен списък (и които впрочем потвърждават точността му) френският текст посочва, че още през 60-те години Ваня Дечева участва в общи изложби из цяла Европа – Варшава, Будапеща, Хамбург, Москва, Букурещ, Истанбул, Прага, Берлин, Лондон, Атина и т.н., което ѝ спечелва прозвището „la femme terrible de la peinture bulgare“. Същите думи са повторени неотдавна и при представянето ѝ на с. 37 в каталога „Versailles Enchères“ (2020), чиято корица е украсена с фоторепродукция на един от витражите на Ваня Дечева и Бернар Ален. Разбира се, изразът „la femme terrible“ трудно може да се преведе, без да предизвика усмивки, но е използван тъкмо в контекста на несъмнения ѝ принос за отварянето на българската живопис към модерните за Европа през 60-те години тенденции, както неведнъж е отбелязвала и художествената ни критика.

Малко известна страна от работата на Ваня Дечева, към която тя често се връща, особено след като съпругът ѝ Бернар Ален си отива от този свят, е подготовката за издаване на книга за Данаил Дечев, богато илюстрирана и базирана върху съхранения у нея литературен архив на баща ѝ, спомените на майка ѝ и на негови приятели художници и писатели (П. Урумов, Ц. Лавренов, Б. Иванов, Вл. Свинтила, И. Динков), както и върху избрана „критическа ретроспектива“ от автори, писали за големия пейзажист (от А. Страшимиров, Ст. Митов, В. Стоилов, Н. Т. Балабанов, А. Николов, С. Скитник, Т. С.–Димитрова, А. Каралийчев, К. Константинов и Ламар до А. Божков, Н. Балкански, Т. Мангов, И. Михалчева, Б. Райнов и К. Кръстев). Нов импулс за осъществяване на мечтания труд даде през 2004 г. запазеният в архива на приятеля му Васил Стоилов т.нар. „въпросник“ със 78-те въпроса от непубликуваната му анкета с Данаил Дечев¹⁰.

Данаиле, отговаряй така, както усещаш, съвсем просто и искрено. Някъде можеш да пишеш повече, на друго място по-късо, на трето още по-лаконично. Важното в случая е да дадеш дълбока представа за твоята мисъл изобщо. Отговорите пиши в една тетрадка, като спазваш точно нумера на въпроса. А на края се подпиши, че това е текст, написан от тебе. (подпис: В. Стоилов) P.S. Запази въпросите, които ще

⁷ <https://www.lasseron-associes.com/actualite/5575>

⁸ <https://drouot.com/visite/image360/19725#>

⁹ <https://www.lasseron-associes.com/catalogue/19725?lang=fr&search=&offset=0&max=50>

¹⁰ Запазеният въпросник на Васил Стоилов любезно ми бе предоставен от г-жа Надежда Александрова, архивист и преподавател в НБУ, за което сърдечно ѝ благодаря. София, 15 ноември 2004 г. – б. а.

ми върнеш заедно с тетрадката с отговорите. Втори въпросник нямам. (подпис: В. Стоилов)

Печатаните до този момент по различни поводи „Мисли за изкуството“ от Данаил Дечев всъщност са отговори на въпроси от анкетата на Васил Стоилов, възстановена оттогава в цялост, представляваща сама по себе си литературно-естетическа ценност и автентичен извор за изследователите на творчеството им. Също непубликуван и запазен е и друг забележителен текст, оказал се последната публична изява на Кирил Кръстев – четеният от него, при откриването на изложбата, посветена на 100-годишнината от рождението на Данаил Дечев (НХГ, 20 август 1991). Самата Ваня Дечева има вълнуващи публикации в памет на баща си, както и превъзходни поетични и споменни фрагменти, които не са се появявали.

31 август 1994 г., Сан Саба, Сицилия

... Как близко и любимо си за мене, мое море. Ти си в първите ми спомени на първото утро в Созопол с татко, ти си моите тръпки на пробуждане към природата, ти винаги си било за мене една мечта, едно очарование и загадка, едно магическо привличане, може би една неосъзната надежда, че няма смърт, че вечността е вечна...

(Из „Ненарисуваните картини“¹¹)

По стечение на обстоятелствата, подготвяната от Ваня Дечева книга, както и разговорите ѝ с хора от културните среди за създаване на музей „Данаил Дечев“, стигнаха доникъде, а и по всичко личеше, че фондация *Maeght* няма никакво влияние върху тукашните работи. Все пак Ваня Дечева направи още едно усилие, поръчвайки на Нели Захаријева (преводачката на „Мемоарите на Адриан“ от М. Юрсенар) да преведе на френски като за начало текста на Богомил Райнов от монографията му „Данаил Дечев“ (1972). И това бе свършено, с което временно приключи личното ми участие в каузата, свързана с паметта и името на големия живописец, превърнала се след няколко години в типично нашенски казус, в който художничката Ваня Дечева вече не присъства. Казано накратко и в заключение, докато „спасяваше“ през 2014 г. картините на Данаил Дечев от неподозираните опасности, дебнещи ги в така и небомбардирания Париж, българската „делегация“, организирана и водена от всеизвестния художник и колекционер, успя – с патриотично тупане в гърдите – напълно да забрави талантливата му дъщеря, останала сама, страдаща от болестта на Алцхаймер и настанена в една парижка болница. Ваня Дечева умира на 28 април 2016 г. У нас официално съобщение за смъртта ѝ няма и до днес.

„Представяш ли си какво ти говоря – обичаше да казва скъпата ми Ваня, да изкупят картините на баща ми и 25 от моите, и никой в България да не чуе нищо за мене. Изкуството е послание на Духа (Матис), не склад за управление на наличествата и дефицитите.“

¹¹ Файлове с набрани текстове от литературното наследство на Данаил Дечев, както и за подготвяната от Ваня Дечева книга (заедно с нейните авторски) съм запазил в личния си архив. – б. а.

Портрет на Ваня Дечева
от Давид Перец,
Созопол 1947/48 г.

Залез над Средиземно море, 1982 г.

Стъклопис, Шатору, 1979 г.

ЛИТЕРАТУРА

- Аврамов 1994: *Аврамов, Димитър*. Летопис на едно драматично десетилетие. Българското изкуство между 1955–1965 г. София: Наука и изкуство, с. 163 (Avramov 1994: *Avramov, Dimitar*. Letopis na едно dramatichno desetiletie. Balgarskoto izkustvo mezhdu 1955–1965 g. Sofia: Nauka i izkustvo, s. 163).
- Аврамов 1968: *Аврамов, Димитър*. Живописиста на Ваня Дечева – В: Литературен фронт, бр. 42, с. 3 (Avramov 1968: *Avramov, Dimitar*. Zhivopista na Vanya Decheva – V: Literaturen front, br. 42, s. 3).

- Божков 1960: *Божков, Атанас*. Отговорността на младите художници – В: Народна култура, бр. 36, с. 1 (Bozhkov 1960: *Bozhkov, Atanas*. Otgovornostta na mladite hudozhnitsi – V: Narodna kultura, br. 36, s. 1).
- Генков 2023: *Генков, Генко*. Отвъд видимото. София: Софийска градска художествена галерия, с. 283 (Genkov 2023: *Genkov, Genko*. Otvad vidimoto. Sofia: Sofiyska grad-ska hudozhestvena galeriya, s. 283).
- Генова 2021: *Генова, Ирина*. Българската перспектива към художествената култура отвъд Желязната завеса през 1960-те години. Погледът към Франция. София: Изд. НБУ, с. 114 (Genova 2021: *Genova, Irina*. Balgarskata perspektiva kam hudozhestvenata kultura otvad Zhelyaznata zavesa prez 1960-te godini. Pogledat kam Frantsia. Sofia: Izd. NBU, s. 114).
- Делчев 1962: *Делчев, Борис*. Изложби. Ваня Дечева. – В: Народна култура, № 23, с. 6. Вж. също: *Делчев, Борис*. Познавах тези хора. София: ИК Иван Вазов, 1994, с. 75-77 (Delchev 1962: *Delchev, Boris*. Izlozhbi. Vanya Decheva. – V: Narodna kultura, № 23, s. 6. Vzh. sashto: *Delchev, Boris*. Poznavah tezi hora. Sofia: IK Ivan Vazov, 1994, s. 75-77).
- Джурова 1975: *Джурова, Аксиния*. Изложбата на Ваня Дечева в Париж. – В: Народна култура, №26, с. 3 (Dzhurova 1975: *Dzhurova, Aksinia*. Izlozhbata na Vanya Decheva v Parizh. – V: Narodna kultura, №26, s. 3).
- Дяков 1959: *Дяков, Антони*. В Родопите. При младите софийски художници. – В: Народна култура, № 21, с. 6 (Dyakov 1959: *Dyakov, Antoni*. V Rodopite. Pri mladite sofiyski hudozhnitsi. – V: Narodna kultura, № 21, s. 6).
- Киров 1968: *Киров, Максимилиан*. Българският пейзаж в картините на Ваня Дечева. – В: Изкуство, № 10, с. 31 (Kirov 1968: *Kirov, Maksimilian*. Balgarskiyat peyzazh v kartinite na Vanya Decheva. – V: Iskustvo, № 10, s. 31).
- Михалчева 1968: *Михалчева, Ирина*. Изложби. Ваня Дечева. – В: Народна култура, № 41, с. 2 (Mihalcheva 1968: *Mihalcheva, Irina*. Izlozhbi. Vanya Decheva. – V: Narodna kultura, № 41, s. 2).